

I. Inleiding

De plaats waar wij ons nu bevinden kan worden beschouwd als wat de Franse historicus Pierre Nora een *lieu de mémoire* noemt: een plek of iets anders waarin zich iets van een collectief geheugen kritalliseert.¹ Vandaag is deze plek vooral de plaats waar de vijf oud-katholieke bisschoppen in 1889 hun *Verklaring aan de katholieke kerk* tekenden en we danken de huidige eigenaar van dit pand, het bestuur van SHV, dat we hier bij de 125ste verjaardag van die Verklaring bij elkaar kunnen zijn. Zo'n *lieu de mémoire* is dus nooit alleen maar een bepaalde geografische plaats, een bepaald voorwerp of zelfs een bepaalde gewoonte, maar het staat voor iets dat collectief wordt herinnerd en in die herinnering actueel is. Zo is ook de Bisschopsverklaring van 1889 niet zozeer een historisch document, alswel het kristallisatiepunt van een hele beweging die zich binnen de katholieke kerk heeft afgespeeld en – getuige het feit dat wij hier zijn – nog altijd afspeelt. *Mémoire* – het gedenken richt zich dus alleen op het verleden om vandaaruit naar de toekomst te kijken.

Ik heb het genoeg om u iets over deze plaats, het Franse huis of ook wel het huis Clarenburg genaamd, te vertellen. En ik doe dat in drie stappen: eerst vertel ik u iets over de Franse bewoners van dit pand, dan iets over de fase als woning van de aartsbisschop van Utrecht, en tenslotte iets over het verdere verloop – dit laatste heel kort, omdat het ons bestek wat te buiten gaat.

Voor onze oriëntatie nog een korte opmerking vooraf. Met het huis Clarenburg wordt in eerste instantie niet het pand waar wij ons nu bevinden bedoeld, maar het hier vlakbij gelegen pand, waarin kort na 1640 de schuilkerk van Ste Marie – Maria Minor – werd gevestigd. Het behoorde oorspronkelijk tot de zgn. claustrale huizen binnen de immuniteit van Ste Marie. De immuniteit vormde een zelfstandig rechtsgebied dat met muren of grachten was omgeven en waarvan de huizen werden bewoond door kanunniken die aan de kerk waren verbonden. Het huis Clarenburg had nummer XII en strekte zich over een strook van 75 x 20 meter uit tot aan het Mariakerkhof; het achterhuis had een eigen ingang aan Achter-Clarenburg. Zo hebben we een idee van de oorsprong van dit pand en zijn omgeving.

II. Het Franse huis.

Nu dus eerst iets over de Franse bewoners door wie het huis 'het Franse huis' is gaan heten. Zij waren de laatsten van een aanzienlijke stroom geestelijken en enkele leken, die al in de 17de, maar vooral ook de 18de eeuw vanuit de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk naar de Republiek waren uitgeweken. Ze moesten hun vaderland verlaten om aan vervolging en gevangenisstraf te ontkomen. Ik kan hier niet ingaan op deze geloofstrijd, die bekend staat als die rond het jansenisme, een stroming in de katholieke kerk die zich verzette tegen de toenemende centralisering van het kerkelijk gezag in de Romeinse Curie en de persoon van de paus. Theologische geschilpunten vormden de arena waarin dit conflict werd uitgevochten.

Zo kwam het, dat Franse geestelijken en theologen halverwege de 18de eeuw hun toevlucht hadden gezocht in de Republiek en de buitenplaats Rijnwijk aanschaffen – anno 2014 bestaat die niet meer, maar hij lag even buiten Utrecht tussen Bunnik en Zeist.² Toen deze vluchtelingen langzaam uitstierven, werden ze opgevolgd door Franse oratorianen die op Rijnwijk een theologische school stichtten om hun ideeën op een nieuwe generatie geestelijken over te brengen. De inspirerende figuur in deze kring was abbé Jean-Baptiste le Sesne de Ménilles d'Étémare³, die zowel in Frankrijk als ook onder de *refugiés* groot gezag genoot. Hij beschikte zelf over flink wat financiën, maar er kwam ook geld uit Parijse fondsen, waarvan de opbrengst was bestemd voor de ondersteuning van vluchtelingen.⁴ Het beheer van deze fondsen, die samen de *boîte à Perette* werden genoemd, was noodgedwongen met nogal wat geheimzinnigheid omgeven.⁵ Bij het overlijden van een van de beheerders coöpteerden de overgebleven collega's een nieuw lid uit de 'vrienden van de waarheid', zoals ze hun netwerk noemden. Ondanks deze ruime middelen kwam d'Étémare's theologische opleiding niet echt van de grond, zodat ze na zijn dood in 1770 werd opgeheven en de drie overgebleven Franse heren naar de Utrechtse binnenstad vertrokken.

In 1772 kochten d'Etémare's drie leerlingen, naaste medewerkers én erfgenamen, Gabriel Dupac de Bellegarde⁶, Jean-Baptiste Silvain Mouton⁷ en Jean-Baptiste Castera de Larrière⁸ met het geld van de verkoop van Rijnwijk het huis Clarenburg aan de Mariaplaats in Utrecht voor fl 5300,-.⁹ Ze gingen er vervolgens wonen en daardoor kreeg het pand de naam 'het Franse huis'.¹⁰ Er werd bepaald, dat Clarenburg allereerst was bestemd voor diegenen, die eerder op Rijnwijk hadden gewoond, en vervolgens voor vrienden van de waarheid die vanuit Frankrijk naar de Republiek moesten vluchten of daarheen werden gestuurd door de vijf beheerders van de gelden. Mochten er geen Franse gebruikers meer zijn, dan moesten het huis en de rijke bibliotheek in gelijke zin voor anderen ter beschikking komen, bijvoorbeeld voor de geestelijkheid van de Hollandse kerk, mits die aan de waarheid bleef vasthouden.¹¹

Wat deden die Franse heren in dat huis behalve wonen, eten, drinken en slapen? Dupac de Bellegarde was een centrale figuur in het internationale netwerk van de vrienden van de waarheid. Zijn briefwisseling omvat honderden correspondenten in de katholieke landen van Europa, die zich inzetten om de oude katholieke leer te handhaven en te beschermen tegen wat zij beschouwden als ontoelaatbare vernieuwingen. Daarbij hadden zij vooral de jezuïeten op het oog, die met hun vervolging van wie zij als 'jansenisten' bestempelden de geloofswaarheid geweld aandeden; die met hun rekkelijke moraal in de biechtstoel veel te gemakkelijke absolutie verleenden en daarmee de sacramenten van boete en eucharistie ontheiligden; die onbijbelse en daarom onchristelijke devoties verspreidden zoals die van het heilig hart van Jezus of de onbevleete ontvangenis van Maria; die als biechtvaders van katholieke vorsten feitelijk op macht uitwaren en daarbij alle middelen geoorloofd beschouwden. Kortom: er was een duidelijke vijand, die in de Republiek niet zoveel macht had als daarbuiten. Daarnaast stond de Republiek internationaal bekend om haar vrije pers. De Franse heren in Utrecht konden daardoor vrijelijk de werken publiceren van de theologen die zij wél goedkeurden. Zo slaagden Dupac en zijn medewerker Larrière erin, om in 1774 een monumentale uitgave van de verzamelde werken van Antoine Arnauld te publiceren, in meer dan 40 banden kwarto-formaat. Dankzij zijn uitgebreide internationale netwerk van correspondenten was Dupac een van de belangrijkste medewerkers van de *Nouvelles Ecclésiastiques*, het lijfblad van de vrienden van de waarheid, dat vanaf 1728 om de week uitkwam met daarin allerlei nieuwtjes over kerkelijke gebeurtenissen in Frankrijk, de Republiek, de Duitse landen, Spanje, Portugal en Italië. Het blad was en is nog altijd een ware *fundgrube* voor alles wat er aan beweging was op katholiek theologisch terrein gedurende de 18de eeuw. Dupac overleed in 1789 en zijn leerling Jean Baptiste Silvain Mouton zette de correspondentie voort. Maar dat werd er niet gemakkelijker op. De grote vijand, de jezuïetenorde, was formeel in 1773 door paus Clemens XIV 'voor eeuwig' opgeheven (om in 1814 weer heropgericht te worden). Erger was misschien nog, dat de vrienden van de waarheid het onderling niet eens waren over de koers die de Franse kerk ging: sommigen van hen verdedigden de Franse nationale kerk, die met de *Constitution civile du clergé* (1792) van alle geestelijken een eed van trouw op de revolutie eiste. Anderen verzetten zich tegen de inbreuk op de zelfstandigheid en onafhankelijkheid van de kerk en sloten zich aan bij de veroordeling die de paus uitsprak. Toen de revolutiestorm een beetje was gaan liggen, werden de 'jansenisten' medeverantwoordelijk gehouden voor de troebelen die Frankrijk had doorgemaakt. Toen dan ook Mouton in 1803 in het Franse huis overleed, verkeerde de vroegere kring van vrienden van de waarheid in een diepe crisis.

Die crisis werd nog versterkt toen er in 1810 – zeven jaar na het overlijden van Mouton – familieleden uit Frankrijk kwamen, die aanspraak maakten op de erfenis. En hier wreekte zich de onduidelijke juridische constructie uit de 18de eeuw. Want de bewoners van het Franse huis hadden nooit formeel ook de eigendom van het pand bezeten. Die eigendom lag bij de administrateurs van de Franse fondsen, die zoals gezegd hun college altijd hadden aangevuld door coöptatie zonder wettelijke regeling daarvan. Bovendien had men een jaar na het overlijden van Mouton het Franse huis ingeschreven op het register van de stad Utrecht en daarbij laten opnemen dat 'alles ten voordele van het seminarie in Amersfoort' (gesticht in 1728) zou zijn. Het voordeel hiervan was, dat men een aanwijsbare eigenaar – al was dat dan slechts in naam – had en minder belasting hoefde te betalen. Gezien de herkomst van het kapitaal waarmee het pand in 1772 was aangekocht – namelijk de theologische opleiding op Rijnwijk – was de nieuwe bestemming een logische stap. Maar het betekende ook, dat de verhouding tussen eigendom en beheer verder werd gecompliceerd. Uiteindelijk kwam het tot een schikking met de erfgenamen van Mouton en werden ze afgekocht.

II. Woning van de aartsbisschop: paleis?

Zoals gezegd was er bij de aankoop van het Franse huis in 1772 bepaald, dat het – als er geen vluchtelingen meer zouden zijn – ten goede zou kunnen komen aan de Hollandse kerk, de Cleresie. Na de val van Napoleon in 1815 kon de Rooms-Katholieke Kerk in Frankrijk een begin maken met haar herstel en ze deed dat op spectaculaire wijze. Wars van staatsbemoeienis die zoveel ellende had gebracht, stelde ze nu het centrale gezag in de kerk en de persoon van de paus in het bijzonder voorop. De weinige protestgeluiden van diegenen die deze centralisering onder kritiek stelden, haalden weinig uit; laat staan dat nog iemand zich interesseerde voor de theologische geschillen van de jansenisten. Deze ontwikkeling maakte, dat de kring van vrienden van de waarheid slonk tot een kleine groep getrouwen, die nog wist welke strijd zich in het verleden had afgespeeld. Maar bewoners voor het huis Clarenburg leverde die kring niet meer op.

En zo gebeurde het, dat toen de erfenis van Mouton na zijn dood was veilig gesteld, de nieuwe Franse beheerders het pand in 1825 als ambtswoning aanboden aan Johannes van Santen (1772-1858), die in dat jaar tot aartsbisschop van Utrecht was gekozen. Van Santen zou er tot zijn dood in 1858 blijven wonen en al die tijd bleef hij in contact staan met de vrienden in Parijs. Die koesterden op hun beurt de oude Cleresie in Nederland als het enige restant van de heilige rooms-katholieke kerk dat zuiver in de leer en de praktijk was gebleven. Jaarlijks kwam er vanuit Parijs een toelage voor het onderhoud van het Franse huis en herhaaldelijk ook voor andere doelen in de Nederlandse kerk. En andersom leverden de professoren van het Amersfoortse seminarie bijdragen aan het tijdschrift dat de vrienden in Parijs uitgaven. Zo werd in 1845 in de bibliotheek van Clarenburg een handschrift aangetroffen, dat een verloren gewaand tractaat van Blaise Pascal bevatte, de *Abrégé de la vie de Jésus-Christ*, dat de vrienden met veel dankbaarheid in hun tijdschrift publiceerden.

Van Santens opvolger Henricus Loos (1813-1873) was bij zijn verkiezing pastoor van Ste Marie en bleef in de pastorie wonen. Na zijn dood betrokken de aartsbisschoppen het Franse huis weer, zodat het pand achtereenvolgens werd bewoond door de aartsbisschoppen Johannes Heykamp (1824-1892), Gerardus Gul (1847-1920) en Franciscus Kenninck (1859-1937). Het Franse huis was zodoende tot 1937 ambtswoning van de aartsbisschop van Utrecht.¹²

Tegen het einde van de 19de eeuw kwam het tot een wijziging in de eigendom. De Franse vrienden in Parijs stierven langzaam uit en het werd steeds lastiger om het drietal beheerders na een overlijden op peil te houden. Vanwege de relatie met het seminarie werd daarom eind jaren '50 seminariepresident Christiaan Karsten (1810-1884) als medebeheerder aangetrokken. Toen na diens overlijden Charles Edouard Pestel¹³ als enige Franse bestuurder was overgebleven, droeg hij in 1887-1888 de eigendom van het Franse huis en het fonds dat daarbij hoorde aan het Metropolaan Kapittel van Utrecht over. De geschatte waarde was fl 23.000,- en zoals dat toentertijd nog nodig was, gaf de minister van Justitie het kapittel in 1888 toestemming tot aanvaarding van de schenking.¹⁴ Daarmee was het huis in bezit gekomen van de oud-katholieke kerk.

III. Appartementen

Gedurende de 19de eeuw hebben er verschillende verbouwingen plaatsgevonden.¹⁵ Het 16de eeuwse achterhuis, dat al eerder van het eigenlijk huis Clarenburg was afgesplitst, keerde zijn gezicht om, zodat de voorgevel kwam te staan aan wat het Kerkelaantje heette, de toegang tot de Mariaplaats. Aartsbisschop Gerardus Gul uitte meermalen de wens om een heel nieuw huis aan de straat te bouwen, maar dat plan ging niet door. In 1905 werd het pand vrijwel geheel nieuw opgetrokken volgens een ontwerp van de architect P.A. Weeldenburg. Balken en kap werden hoger gesteld en aan de achterzijde werd boven de vernieuwde keuken en de bergplaats een bibliotheek aangebouwd. Aan de zuidzijde werd een voorbouw toegevoegd met kroonlijst en fronton met daarin het bisschopswapen van Gul. Aartsbisschop Kenninck erfde dan wel een geheel verbouwde woning, maar die vertoonde toch nog altijd 'aan alle kanten de gebreken van een oud huis, met groote holle zalen en gebrek aan licht'. En toen zijn opvolger Andreas Rinkel (1889-1979) weigerde om er te gaan wonen, werd het pand uiteindelijk in 1938 verkocht aan de elektrische boekbinderij firma M.J. van de Wijngaard, die er tot 1956 gevestigd bleef. Nadat het pand lange tijd had leeg gestaan en verwaarloosde, werd het een van de eerste Utrechtse kraakpanden totdat het in 1984 door de gemeente Utrecht werd gerestaureerd en verbouwd tot een tiental wooneenheden. Uiteindelijk kwam het in het bezit van SHV, dat het – als ik goed geïnformeerd ben – anno 2014 gebruikt als appartementencomplex.

IV. Lieu de mémoire

De bewogen geschiedenis van dit Franse huis laat zich niet alleen vergelijken met die van de Nederlandse oud-katholieke kerk, maar ook met die van de Unie van Utrecht. Want hoe heeft het huis gefunctioneerd? Als asielpaas voor gevluhte Frans en als onderdak voor dakloze aartsbisschoppen. En wat deden ze daar? Ze

zeten zich ervoor in om de werkelijk katholieke traditie, dat wat altijd, overal en door iedereen geloofd is, hoog te houden. Op grond van dit positief geformuleerde beginsel verzetten ze zich tegen opvattingen of praktijken die deze katholieke traditie geweld aandeden: de machtspolitiek van de jezuiten; de inbreuk op de rechten van de zelfstandige lokale kerk van Utrecht; de aantasting van het katholieke geloof door nieuwe geloofsdogma's zoals die van de onbevleete ontvangenis van Maria uit 1854. In diezelfde zin stelden de bisschoppen van 1889 hun *Verklaring aan de katholieke kerk*, later de Bisschopsverklaring genoemd, op. In deze verklaring wordt verwoord waarvoor ook de 18de-eeuwse bewoners van het huis Clarenburg zich inzetten. Dit huis blijft daarom een belangrijke *lieu de mémoire*, een plaats om te gedenken.

Archieven:

Het Utrechts Archief

toegangsnummer 478 Het Franse Huis.

toegangsnummer 86-1 Aartsbisschoppen van Utrecht

Literatuur:

- Adama van Scheltema, Frederik, Bibliotheca Rhyngwykiana. Théologie catholique. Jansénistes – Port-Royal – Jésuites – Clergé d'Utrecht – La France protestante. Veilingcatalogus Frederik Müller, Amsterdam (1900).
- Holst, Bert van, Het Bisschopshuis op de Mariaplaats. In: Corjan van der Peet, red., *Utrechtse Paleizen*. Utrecht 1986, 63-75. [foute data inzake Rinkel].
- Jacobs, Jan, Lodewijk Winkeler en Albert van der Zeijden, *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland*. Nijmegen 2012.
- Lyon-Caen, Nicolas, *La boîte à Perrette. Le jansénisme parisien au XVIIIe siècle*. Paris 2010.
- Schaik, Ton van, *De primaat in van het Franse huis of een bisschopswaapen met allure*. In: *Maandblad Oud-Utrecht* 59 (1986), 81-84.
- Schoon, D.J., *Van bisschoppelijke Cleresie tot oud-katholieke kerk. Bijdrage tot de geschiedenis van het katholicisme in Nederland in de 19de eeuw*. Nijmegen 2004.
- Smit, Fred e.a., *Adjutorio Redemptoris. Dr. Andreas Rinkel, aartsbisschop van Utrecht. 1889-1979*. Amersfoort 1987.
- over de bibliotheek: 1845 vondst van een handschrift met *Pascals Abrégé de la vie de Jésus-Christ*, gepubliceerd door Faugère. *RE VIII* (1845), 97-134; *Gazier II*, 245; Schoon 182.
- Over Rinkels weigering in het bisschopshuis te gaan wonen: *OK 54* (1938), 232-33.
- *Het Fransche huis*. In: *De Oud-Katholiek* 54 (1938), ***.
- Wittert, ***
- Ven, A.J. van de, ***
- Kleef, B.A. van, ***

(Endnotes)

1 De term *lieu de mémoire* is aan het einde van de jaren '70 van de vorige eeuw bedacht door de Franse historicus Pierre Nora en uitgewerkt in uiteindelijk zeven banden, waarin een beschrijving van materiële en immateriële 'kristallisatiepunten' uit het Franse collectieve geheugen. In Nederland vond zijn werk navolging in bijvoorbeeld Jacobs e.a. 2012.

2 Over koop en verkoop van Rijnwijk: Wittert-1914, 527-531; Van de Ven-1949, 123; Van Kleef-1956, 13; Maire-1998, 130. Zowel het huis Rijnwijk als de ridderhofstad Schonauwen bij Houten, waar vanaf 1727 gevluchte karthuizers werden ondergebracht, werd aangekocht door een groep personen "die een hulp-comité in het leven riepen, dat onder verschillende benamingen wordt aangeduid. Nu eens heet het "les conseillers", dan weer "les consultants" of kortweg "le Bureau". Deze groep bestond uit twaalf personen, die alle tot de kopstukken der Franse "port-royalisten" mogen worden gerekend. Daartoe behoorden mannen als Boursier, Dilhé, Petitpied, Du Vivier, Fouillou, Boidot, Boucher, en ook de gebroeders Alexis en Jean Baptiste Desessarts (Poncet). Vooral de laatste, die gewoonlijk in Holland verblijf hield, kan als de ziel van het comité worden beschouwd en tevens als de man die enorme sommen gelds heeft bijgedragen." (Van Kleef-1956, 26). Maire-1998 noemt als kopers van het huis Rijnwijk de gebroeders Jean-Baptiste Désessarts (bijgenaamd: Poncet) en Alexandre (Alexis) Désessarts (resp. 1688-1762 en 1687-1774) en verwijst naar HUA 215, 1826, waar ook Adriaan Wittert (1692-1748) als eigenaar van Rijnwijk wordt genoemd. Van de Ven meldt dat het huis op 1 juli 1726 werd aangekocht om er gevluchte cisterciënser monniken uit Orval in onder te brengen. De koopsom van fl 8500,- werd opgebracht door A. Wittert (fl 4500,-), A.J. Brigode Dubois (fl 2400,-) en een onbekende geldschieder,

volgens Van de Ven misschien uit de kring van de orvalisten zelf. In ieder geval verkocht Wittert het huis op 19 september 1743 voor fl 6900,- aan de gebroeders Désessarts (transport op 4 augustus 1744). In 1756 ging het huis over aan Alexandre Darboulin. Darboulin verkocht het huis op zijn beurt op 25 april 1772 via mr. J. Heydendaal aan Jan Kol, rentmeester van de ridderschap voor fl 10.000,-. Hiermee eindigde de relatie van de Fransen en de Cleresie met het huis Rijnwijk.

3 Jean Baptiste Le Sesne de Ménilles d'Etémare (1682-1770), Frans theoloog, appellant en figurist, leerling van Duguet, 1709 priester gewijd, eerste dienst in Port-Royal des Champs. Schreef veel tegen Unigenitus. Overzicht van leven en werken: NNEE 1771, 25-33; Cerveau-1760, VII, 75-79. Een uitgebreide studie over het denken van d'Etémare, vooral in verhouding tot contemporaine filosofen bij: Neveu-1994.

4 Over deze kas is in de literatuur niets bekend; de hier opgevoerde gegevens zijn afkomstig uit de diverse correspondenties en worden verantwoord in de voetnoten. Daaruit blijkt, dat de gelden die voor het huis Clarenburg waren bestemd, waren belegd in obligaties en op naam stonden van vrienden, die soms als 'eigenaars' en soms als 'beheerders' of 'administrateurs' werden aangeduid. Na het overlijden van een van hen leverde de overdracht van de gelden vaak problemen met de wettige erfgenamen op.

5 Over de boîte à Perrette: Lyon-Caen.

6 Gabriel Dupac de Bellegarde (ook: Duparc; 1717-1789), leerling van abbé De Fourquevaux. Dupac sloot zich in 1739 te Parijs bij de communauté van St. Josse aan en leerde daar Boursier en d'Etémare kennen. Hij woonde vanaf 1751 voornamelijk bij d'Etémare op Rijnwijk en na diens dood in 1770 te Utrecht. In 1761 verkreeg hij een kanunnikschap van Lyon waaraan de titel *comte de Lyon* was verbonden, die hem toegang gaf tot hogere kringen. Dupac bouwde een uitgebreid netwerk op van vrienden in Frankrijk, Italië, Oostenrijk en Portugal en was hierdoor een belangrijke correspondent van de *Nouvelles Ecclésiastiques*. Hij verzorgde vele boekuitgaven, o.a. de *Mémoires historiques sur l'affaire de la bulle Unigenitus, dans les Pays-Bas Autrichiens* .. (4 delen, 1755), *Journal de M. l'abbé Dorsanne* (2e ed., 5 delen, 1756), *Histoire abrégée de l'Église métropolitaine d'Utrecht* (1765), *Supplement* op de verzamelde werken van Z.B. van Espen (1767), met een ook afzonderlijk uitgegeven *Vie de M. Van Espen*, de *Recueil des témoignages* (1763) en de *Nouvelles témoignages* ten gunste van de Utrechtse kerk, de *Acta et Decreta* van het Concilie van Utrecht (1765) en de verzamelde werken van A. Arnauld (44 delen, 1775-1783). Necrologie: NNEE 1790, 205-208. Over Dupacs verzoeningspoging: De Vries-1930, 181-217; Van Kleef-1953a, 156-158.

7 Jean Baptiste Sylvain Mouton (1740-1803), zoon van Silvanus Mouton en Francisca Jubelet. Tonsuur 21-09-1753 door mgr. De Caylus, na diens dood naar Holland. Maart 1757 minoraat, 20-12-1758 diakenwijding, december 1758 priesterwijding door mgr. P. J. Meyndaerts. Assisteerde in verschillende parochies. Ontving in 1771 van Darboulin een lijfrente. Opvolger van Dupac de Bellegarde als correspondent van buitenlandse vrienden en redacteur van de *Nouvelles Ecclésiastiques*. Picot-1815, IV, 628; Smit-1981, 64 n. 252.

8 Noël Jean Baptiste Castera de Larrière (ook: Dubois; 1738-1802), theoloog, leek, toch 'abbé' genaamd. Vanaf 1757 op Rijnwijk leerling van d'Etémare, vriend en medewerker van Dupac de Bellegarde en Mouton, o.a. bij de uitgave van de verzamelde werken van Arnauld, schreef hiervoor de biografie van Arnauld. In 1778 te Parijs, vanaf 1789 betrokken bij de kerkelijke hervormingen in Frankrijk, medewerker aan de *Nouvelles Ecclésiastiques*. Abbé De Larrière verdedigde de *Constitution civile du clergé* in diverse werken, beriep zich voor de macht van de kerk als gemeenschap van alle gelovigen op Richer en was tegenstander van Maulrot, die de onafhankelijkheid van de (bisschoppen in de) kerk bepleitte. De Larrière gaf in 1798 acht nummers uit van de *Annales religieuses*. Picot-1815, IV, 599-600; Smit-1981, 65 n. 254; Maire-1998, 574-582, een overzicht van zijn werken: ibidem, 670 n. 73.

9 HUA 478, 24: koopacte verleden voor notaris Jan de Clefaj te Utrecht d.d. 3 maart 1772 van het huis Clarenburg van Nicolaas Potgieter, gevolmachtigde van Jean Dataguiette de La Mare te Parijs, aan Dupac de Bellegarde, Mouton en Castera.

10 In het eigenlijke huis Clarenburg, met de ingang aan Achter Clarenburg, waren sinds 1640 de schuilkerk en pastorie van Ste. Marie (Maria Hemelvaart) gevestigd. Het huis dat de genoemde drie Franse heren kochten grensde hier vrijwel aan en had de ingang aan de Mariaplaats. De eigendomsacte passeerde op 3 maart 1772 voor notaris Jean de Clefay. Later ontstond er onduidelijkheid toen mgr. Clément de Tremblay en Guenin de St. Marc het huis per Akte ter beschikking stelden aan het seminarie te Amersfoort. Volgens Morillon hadden de laatstgenoemden hiertoe het recht niet, omdat ze slechts beheerders of administrateurs waren. HUA 86-1, 287: 1832-06-04 P.V.A. Morillon aan J. van Santen. Voor de ontstaansgeschiedenis van het huis Clarenburg, zie Van Holst-1986. De achttiende-eeuwse Franse heren en de negentiende-eeuwse beheerders spraken vrijwel steeds van "het huis Clarenburg"; de Nederlanders noemen het ook "het Franse huis", ter onderscheiding van het pand waarin de genoemde schuilkerk was gevestigd.

11 Deze bepaling dateerde van 16 juni 1772, aldus HUA 86-1, 287: 1832-06-04 P.V.A. Morillon aan J. van Santen.

12 Aartsbisschop J.J. van Rhijn (1797-1808) had in Utrecht een particulier huis bewoond, terwijl mgr. W. van Os (1814-1825) in het seminarie te Amersfoort was blijven wonen. OK 54 (1938), 232-233; Smit-1987, 43-44. Foute data bij Van Holst.

13 Charles Edouard Pestel (1829-1915), zoon van ... Pestel en Jeanne Victoire Guélon (1794-1852), neef (oomzegger) van L.A. Guélon. Pestel woonde met zijn zuster samen en had met een broer een groothandel in wijn. In 1903 trad hij in het huwelijk met zijn huishoudster, de weduwe Barel, om haar dochter een betere positie te verschaffen. Pestel ondertekende zijn brieven steeds met 'E. Pestel'; in Gazier-1924 wordt zijn naam niet genoemd. HUA 86-1, 285: 1852-02-20 L.A. Guélon aan J. van Santen; RANH 225, 282: 1903-09-29 E. Pestel aan J.J. van Thiel; HUA 86-1, 608: 1904-01-11 E. Pestel aan G. Gul. HUA 224, 1249-1: 1867-03-04, 1875-11-21, 1876-10-30 C.E. Pestel aan C. Karsten; HUA 86-1, 626: 1915-05-05 fam. Pestel aan G. Gul.

14 HUA 478, 24: stukken betreffende de schenking door C.E. Pestel aan het metropolitaan kapittel van een huis c.a. gelegen aan de Mariaplaats kad. sectie C 1516 te Utrecht groot 10 a 20 ca, 1887-1888, met retroacten 1743 en 1772.

15 Ik ontleen deze gegevens aan Van Holst.